

**Епископ далматински
др Никодим Милаш**

СВЕТИ ВАСИЛИЈЕ ОСТРОШКИ
Разјашњење једнога питања из светитељевог живота

www.pravoslovo.net

Српска православна црква слави светога Василија Острошкога, као великог Божјег угодника, који је дјелима својим у својем животу заслужио вјечно блаженство, и пред Божјим пријестолом постао благи заступник свих оних, који му се молитвом обраћају. Између другога, српска православна Црква слави св. Василија и као „добляго вѣрвь православныхъ поборника, отгоняющаго отъ церкви еретическія горкія плевели”, као што је то речено у односној му црквеној служби.

Ово што српска православна црква казује о св. Василију, као поборнику православне вјере, српски народ прима и у срцу чува, као истину, која је објављена непогрјешивим гласом саме цркве, којему се безусловно мора сваки вијерни да покорава, те у молитвама својим св. Василију проси од њега, да би му, између другога, помогао и да остане свагда чврст и непомичан у православној вјери.

У новије доба ово учење цркве о св. Василију, као поборнику православне вјере, подвргнуто је било у српској јавној штампи сумњи. Догодило се то, јер иновјерци изнесоше из Светитељевог живота нешто, што би показивало, као да он није био у истини одан православној вјери, не само, него да се он за десет година прије своје смрти одрекао те вјере, и тако и умро. Ти иновјерци објавише неке старе листине, које се чувају у архиву римске конгрегације за вјерску Пропаганду, а које би то доказивале. Те листине *optima fide* дотични примише, и догодило се нешто, што ради могућих последица мора да забрине православну српску цркву.

Овај догађај у нашој српској цркви побудио ме, да лично прегледам и проучим оне листине. То сам учинио са онаквим интересом, какав изискује само питање и озбиљност његова. А пошто у свези са тим листинама стоје још и друге неке, које потичу из истога извора, то сам ја хтио да прегледам и проучим и ове. Ово моје проучавање свих тих листина, довело ме је, да о самом питању сасвијем друго мишљење добијем, него што данас у српској штампи влада, и да тврдо вјерујем, као и сва српска црква, да је св. Василије Острошки био истинити поборник православне вјере кроз сав свој живот. Само то моје проучавање оних листина, као и увјерење које сам од тога стекао, ја износим у овој књижици. А да би пружио могућност и другима, да сами прегледају и проуче оне листине, и по томе да просуде о основаности мог увјерења, ја их у оригиналном њиховом тексту износим у додатку књижици овој. И сада ево приступам к дјелу.

Јакоб Колети у VI тому дјела: *Illyricum Sacrum*, штампаном у Млецима

1800, а на стр. 315. биљежи, да су за вријеме латинског требињско-мрканског епископа Савина (1647-1661) калуђери требињског (тврдошког) манастира св. Богородице одрекли се православле вјере, примили римокатоличку вјеру и признали власт римскога папе. Ово да је извршио настојатељ (soenobiarca) тога манастира, који да је пошао лично у Рим папи Александру VII, и у име своје и осталих калуђера да је свечаном заклетвом засвједочио покорност и послушност папи и римској цркви. Исти овај манастирски настојатељ да је донио за папу понизно писмо тадашњег епископа херцеговачког или црногорског (episcopi Hertzegovinae seu Montis Nigri) Василија и његовога брата, којим писмом оба брата обећавају, да ће на вијеке бити вијерни и послушни римском првосвештенику.

Послије ове биљешке, Колети приводи из записника архива конгрегације *de Propaganda Fide* текстуално, шта је о томе догађају записао М. Alericius тајник конгрегације, и како је папа Александар милостиво примио оног манастирског настојатеља и изјаву што је он учинио о покорности папи и римској цркви у име своје, у име херцегрвачког архиепископа Василија и свих требињских калуђера; и да у одређена времена имају долазити у Рим два требињска калуђера да у име манастира потврде своју свагдашњу покорност римском папи, и да ће за то добити на путни трошак седамдесет талијера, а за вријеме борављења у Риму, да ће имати стан у згради конгрегације за Пропаганду. Овај запис приводимо у оригиналу у Додатку под бројем I.

У II тому издања Југославенске Академије у Загребу под насловом: *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, које је приредио Aug. Theiner, и које је штампано у Загребу 1875, а на стр. 160-161. налази се писмо од 25. априла 1661. папе Александра VII, управљено Василију архиепископу херцеговачком (*archiepiscopo Hercegovinae*), у којем писму папа јавља Василију, да је примио његово писмо, које му је донио игуман требињског манастира Кирил, хвали га за изјаву покорности римској столици и да ће му повољити колико може у свему, за што га је просио. Јавља му такође, да је по његовој жељи писао кнезу и сенату дубровачке републике и препоручио им и њега и требињски манастир. Уз то папа изјављује Василију своје саучешће у свему, што он и народ морају да трпе под јармом невјерника, и да ће му игуман Кирил казати остало, како и у чему му мисли помагати. Ово папино писмо налази се у Додатку под бр. II.

У истоме тому поменутог издања, а на стр. 161. налази се друго писмо истога папе, а под једнаким датумом, кнезу и сенату дубровачке републике. Каже им папа у томе писму, како се архиепископ Василије заједно са калуђерима требињског манастира обратио у римокатоличку вјеру и како зна, да ће им ради тога исти архиепископ бити милији, те им га препоручује, и да би настојали, како би се тај архиепископ и онај манастир уздржали у послушности римској столици. Писмо је ово приведено под бр. III у Додатку.

Опет у истом тому реченог издања, а на стр. 201-202. штампано је на старосрпском језику писмо од 3. јануара 1671. из требињског манастира митрополита Василија заједно са манастирским настојатељем Атанасијом и осталим требињским калуђерима, папи Клименту X, у којем се писму спомињу добротинства према манастиру од стране папе Александра VII, и како је девет већ година прошло да манастир није добио никакву милостињу из Рима, те описујући хрђаво материјално стање манастира моли да им се пошаље милостиња; уједно увјерава, како су сви они послушни и покорни папи, и како ће се за то добротинство молити увијек Богу за његову светињу и за сву римску господу. Писмо се ово налази под бр. IV у Додатку.¹

О оном запису у архиву Пропаганде, што је Колети издао, нијесмо нашли спомена код српских писаца; али то смо нашли за она писма, која је Тајнер издао и која смо горе споменули.

Први је, у колико ми знамо, споменуо та писма покојни архимандрит

Иларион Руварац у радњи својој: „О хумским епископима и херцеговачким митрополитима до 1766. године” штампаној у Мостару 1901. На стр. 20. те своје радње Руварац пише ово: „Године 1661. 27. Априла одговорио је папа Александар VII Василију Архиепископу Херцеговачком на писмо, које му је он по игуману требињског манастира Тирилу послао; а год. 1671. 3. Јан. писао је опет из манастира блажене Госпе у Требињу Василиј, митрополит Херцеговини и Захлмии господину и господару Клименту десетом и свој осталој римској господи; но о тим писмима и о оном, што су о том Херцеговачком митрополиту писали Вук Ст. Караџић, и Н. Дучић и Филип Радићевић, не могу овде у Шематизму расправљати ...” На стр. 21. исте радње пише Руварац и ово: „Поменуемо, да је год. 1661. и г. 1671. из манастира Требиња писао (Василије) и слао писма у Рим.”

Као што се види, Руварац спомиње само два од оних писама, што је Тајнер објавио а не говори о писму, којим папа Александар VII препоручује кнезу и сенату дубровачке републике архиепископа Василија и требињски манастир. Из онога, што је Руварац казао о дописивању архиепископа Василија са папама, и како је он то казао, не може се јасно разумјети, шта је он мислио о томе дописивању, и да ли је он то сматрао као ствар, која не подлежи никаквој сумњи; премда из оне кратке ставке на стр. 21. поменуте радње могло би се у неку руку извести, да је он у то дописивање вјеровао, и сматрао за доказану ствар, да је архиепископ Василије из манастира Требиња писао оних година папама и та своја писма слао у Рим.

Послије Руварца, и позивљући се на Руварца, споменуо је исто дописивање данашњи острошки игуман Леонтије Нинковић у чланку: „Споменици манастира Острога”, наштампаном у јунској свесци за 1911. годину цетињског књижевног часописа „Дан”. Спомињући на стр. 86. књиге, како народ у околини манастира Острога прича, да је архиепископ и митрополит Василије стално живио у Острогу од 1651. до 1671. године, када се преставио, игуман Нинковић пише: „Ово народно предање стоји у опреци са документима, које имамо при руци. Год. 1661. априла 29. св. Василије прима писмо у Требињу а 3. јануара 1671. св. Василије пише писмо из Требиња, из манастира св. Госпође, као из своје резиденције и шаље га адресату (а то је папи Клименту X) по Атанасију, игуману требињског манастира. Ова су писма јасан доказ, да је резиденција св. Василија до његова престављења (29. априла 1671.) била у Требињу. У противном случају, нити би прво писмо било адресирано на њ, као митрополита херцеговачко-захумскога у Требињу, да му ту није била резиденција, нити би он 1671. писао писмо у Требињу и спремио га по игуману требињског манастира, да овај није спадао под његову каноничку јурисдикцију.”

По овоме, како је то написао игуман Нинковић, бива, да је он потпуно увјерен о истинитости свега оног дописивања између митрополита Василија и римских папа, и то дописивање он сматра за доказне чињенице, да је митрополит Василије имао стално своју катедру све до смрти његове у требињском манастиру.

У истинитост тога дописивања и да је у то дописивање улазио непосредно

митрополит Василије, изгледа да не сумња ни Др. Владимир Ћоровић. У својој радњи: „Херцеговачки манастири. I Требињски манастир (Тврдош)”, коју је издао као сепаратни отисак из „Гласника земаљског музеја у Босни и Херцеговини” (XXIII. 4. 1911), на стр. 6-7. тог отиска он пише ово: „Требињски се манастир нарочито истиче у доба митрополита Василија Јовановића (1639.-1671.), популарног острошког светитеља, под којим су се 1651. спојиле обје херцеговачке митрополије. Због политичких прилика Василије је, заједно са босанским митрополитом Епифанијем и бањским епископом Исајом, покренуо поново питање о унији православне цркве с католичком. Он је, на име, у традицији патријарха Јована, желио ослобођење Хришћана од Турака и видио је, да му је то могуће само помоћу католичких држава Аустрије и Млетака и упливом папиним. С тога, да би папу задобио за ту идеју, он жртвује своје досадање припадништво цариградском патријарху. Ту идеју њих тројица јавно истакосе 1648. године у доба кандијског рата.”

Послије ове овако аподиктички изражене своје тврдње, др. Ћоровић на основу оне три исправе у Тајнера пише: „1661. је Ћирил, игуман требињског манастира, однио папи Александру VII Василијево писмо, којим овај, увјеравајући папу о својој привржености, моли свету столицу, да препоручи манастир пажњи дубровачке републике и да им помогне против Турака. Дана 25. априла исте године одговорио је папа на то писмо, обећавајући и благосиљајући; исти дан писао је и дубровачкој републици. Он им у том писму вели, како *Vasilius, archiepiscopus Hercegovinae cum suo monasterio trebinensi post agnitam orthodoxae fidei veritatem et huic sanctae sedi praestitam obedientiam vobis multo magis carus et acceptus sit*, и како они у интересу цркве треба да настоје, да се ови (архиепископ Василије и требињски калуђери) уздрже и ојачају предусретљивошћу католика. Дана 3. јануара 1671. писао је Василије и игуман Атанасије „из манастира светије госпе” папи Клименту X, који је „крстјанска круна и дика и похвала” за велике „туге и невоље, које от проклетих Турака трпимо на ове стране за ове рати”. Биједа је њихова велика: „не уздамо се”, веле, „у другога него у господина бога и у тебе, свети оче.” Гоњени су, пате, трпе и готово очајавају; моле се у манастиру пред крстом, што им га је послао папа Александар. Шаљу два брата Филипа и Симеона, да се поклоне папи и искажу свој јад. Из тога писма дознајемо, да је папа слао манастиру и новчане помоћи, које се за задњих девет година ради рата нијесу могле подизати. Мисија Филипова и Симеонова и сад, у главном, иде за тим. Труло им се, веле, увинуло на великој цркви, од великога потреса 1667, од кога је страдао Дубровник, општећени су им парасури око цркве; у турској земљи треба много харча, „а ми немамо својих много башчин, него што просимо по земљи, па се тијем помажемо.” Помоћ им на то сигурно није изостала, и ако им стварна новчана биједа није била велика. Управо тих година куповао је владика Василије неке земље и обнављао манастир Острог. А број калуђера био је око 30, што ни мало не показује оскудицу манастира.”

Ова посљедња опаска врло мало лијепу сијенку баца на чистоту побуда, ради којег је састављено било то писмо за римскога папу.

Ми ту опаску сматрамо оправданом, као што ћемо то даље напоменути.

Али независно од тога, а исто и од онога, што је г. писац казао о оним исправама из Тајнерове збирке, заинтересовало је мене много оно, што је рекао ту о колективном дјеловању 1648. године митрополита Василија, оног босанског митрополита Епифанија и оног бањског епископа Исаије, у питању уније православне цркве са римокатоличком црквом. А заинтересовало ме ово с тога, што сам ја прије неколико година имао прилике да се бавим тобожњом превјером управо оне 1648. године тројице српских владика, који су се онако исто звали, и између којих један, Исаија, имао је једнаки наслов, док друга двојица, Василије и Епифаније, означени су били са друкчијим насловима. О тој превјери ја сам доста опширно говорио, и то у својој радњи: „Православна Далмација” (стр. 190-203), и ту исказао мишљење, да она превјера није ничим доказана, и да ћу је сматрати измишљеном и дакле неистинитом све дотле, док се то непорјецивим историјским фактима не докаже. Саму исправу о тој тобожњој превјери ја сам, заједно са биљешком о истој превјери Колетијевом објавио у српском пријеводу у поменутој својој радњи (стр. 190-193), а у Додатку под бр. V приведена је она у оригиналу, јер заслужује да се прочита. А пошто је овдје г. писац споменуо истовјетан догађај из исте године, и тиче се тројице српских владика, који се истим именима зову, то ћу једнако мишљење ја имати и о овом „питању уније православне цркве с католичком”, које поново покренуше поменута три српска владике.

На допуну пак онога, што је пок. Руварац на поменутом мјесту казао, да су о митрополиту Василију писали Вук Ст. Караџић, Никифор Дучић и Филип Радичевић, имам опазити, да ни један од те тројице није ништа споменуо о оном дописивању између митрополита Василија и римских папа. Није о томе споменуо ни Филарет (Святыя южныхъ Славянь, Черниговъ 1865. Отд. I.), а ни Голубински (Краткій очеркъ исторіи правосл. церквей, Москва, 1871, стр. 672), гдје говори о митрополиту Василију. Мартинов (Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, Bruxelles, 1863. pag. 316) спомиње Василија, црногорског испосника, да је год. 1648. дошао у Црну Гору и сазидао себи ћелију у неприступачном мјесту и ту проводио свети живот. О Василијевој превјери овај руски језуит не каже ништа, премда му је и била ту згода, јер у истој биљешци говори о црногорском владици Мардарију, који је слао 1640. своје посланике у Рим, да изјаве његову покорност и послушност папи Урбану VIII и римској столици.

Мартинову овом, као што се види, није ништа било познато о дописивању између папа и митрополита Василија; али је зато ово познато другим новијим римокатоличким писцима, који се тијем ускористише у своје сврхе. Споменућемо само једнога, а то је фра Мијо Вјенцеслав Батинић, од бољих између многих фратарских писаца. У својој радњи у двије свеске: Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka (Zagreb, 1881. 1883.), а на стр. 131-133. друге свеске овај фра Мијо пише ово: „Franjevci nisu prestajali širiti kraljevstvo istine. Upravo g. 1661. povrati se u crkvenu zajednicu Vasilij arhiepiskop hercegovački i zahumski, a s njime kalugjeri Sv. Gospodje u Trebinju, izaslavši u Rim igumana Ćirila, da bi uvjerio sv. stolicu o

iskrenosti svoje odluke i sinovskoj privrženosti, te da sredstvom iste sv. stolice bude preporučen pažnji dubrovačke republike. Papa Aleksander ljubezno ga prigrlji, i poslavši mu dragocieni križ, čašu i obilnu milostinju, pisa Dubrovčanom, neka bi rečenog Vasilija i njegovu braću u svem podupirali, tiem više, što su im sada i katoličkom vjerom postali sjedinjeni. Ovi odnošaji dulje su potrajali nego svi dosadanji u tom pogledu učinjeni pokusi, da se naime Slavjani grčko–iztočne crkve pripoje sv. stolici rimskoj, tomu stožeru kršćanskog jedinstva. Tomu nam je sjajnim dokazom i Vasilijev list, pisan dne 3. siečnja 1671, te poslan papi po jeromonasih Filipu i Simeunu, a naslov sam svjedoči, koliko su stalni bili u pravovjerju, te glasi: „Iže višnjago Boga promišljeniem vsepreosvjaštenomu i Bogom izabranomu, i apostolom ravnoprestolnomu pastiru općenomu svetije vjeri krstianske, svetog Petra namjestniku, i vasselenskom učitelju, nastavnikom nastavniku, ocem ocu, nadahnutom svetago Duha, izbranomu gospodinu i gospodaru Klimentu Desetom papi.” Iza toga posve sinovnim pouzdanjem priča „namjestniku Petrovu”, kako su se za poslednjeg rata potucali, po gorah i špiljah se krili, te kako je mnogi od njih bio uboden, mnogi obješen, a neki bili i na kolce nabijeni; nu ipak da su se sada u manastir skupili, ter da se mole pred krstom od pape Aleksandra poslanim, za mnogo ljeta i slavu sv. otca, i da posvetilišta čine „plemenitom čašom” takodjer iz Rima darovanom. I budući nisu mogli dok je trajao rat nikoga poslati do sv. stolice, da odanle donese milostinju, koju im je papa bio odredio, pak stoga sada šalju svoje izaslanike, moleći, da im se isti milodar podieli, „ere nam se na velikoj crkvi trulo uvinulo i oko crkve parasuri poukidali od trešnje... i u Turskoj mnogo harča trebue, a mi ne imamo svoieh mnogo baštin, nego što prosimo po zemlji, te se tiem pomažemo, a sveto pismo kaže, svetu crkvu ne ostaviti, koja je bila čuvena po mnogo zemlje.” – Dočim nam ova izprava svjedoči, da je spomenuti Vasilij sa celim trebinjskim manastirom ostao vieran katoličkoj crki i jošter gojio najnježnije osjećaje prema glavaru kršćanstva, koje je ovaj sjajnim dobrotvorstvom podržavao, te dočim nam ovo isto pismo razsvjetljuje muke hercegovačke braće, primietit nam je da je ovomu raspoloženju i stalnosti arhiepiskopa Vasilija mnogo, ako ne sve, doprinosio bosanski franjevac fra Ivo.” O ovoj „vjernosti katoličkoj crkvi” trebińsko-nikšićkog mitropolita Василија, коју с таквом помпом приказује овај фра Мијо, освједочени су данас сви римокатолици, за које је св. Василије Острошки био прави и освједочени унијат.

Ако сада прикупимо све оно, што нам казују оне исправе, које Колети, и послје њега Тајнер, објавише о митрополиту Василију, и што по тим исправама рече новија штампа, тад добивамо о истом митрополиту и о његовим односима ка римској столици ево ово:

У другој половини XVII вијека, и посебно у почетку 1661. године, или у другој половини 1660, херцеговачки митрополит Василије Јовановић, који је становао редовно у требињском манастиру св. Богородице, послао је папи Александру VII у Рим игумана истога манастира Кирила, да у име његово и требињских калуђера, којих је било око 30 на броју, изјави своју, свога неког брата и свих калуђера свагдашњу покорност папи и римској столици, и у исто вријеме да прикаже папи и његовој курији хрђаво материјално стање требињског манастира услијед непрестаних нападаја на манастир од стране Турака, и да моли за помоћ, како би се таквом стању манастира доскочило,

уједно и да би папа препоручио кнезу и сенату дубровачке републике, да би штитили и помагали манастиру. Папа је одмах уважио ту молбу митрополита Василија, похвалио га за изјаву његове покорности и послушности римској столици, послао манастиру богате дарове и односну новчану помоћ, и обећао, да ће то чинити и унапријед, ради чега треба да у одређена времена долазе у Рим по два требињска калуђера; и посебним још писмом препоручио је дубровачком кнезу и сенату, како самог митрополита, тако и требињски манастир. То је било у априлу 1661. године. Послије тога, за девет година манастир није ништа примио из Рима, и тада митрополит Василије одлучи писати опет тадашњем папи Клименту X, и у односном писму приказује папи лоше материјално стање 22 манастира, напомиње му обећање папе Александра VII. да ће помагати манастир, и моли га, да би послао милостињу манастиру, коју за толико година није примао; изражава митрополит Василије у томе својем писму још јачу но прије приврженост, покорност и послушност папи и римској столици, и да ће увијек за папу Бога молити. Ово друго писмо Василијево датирано је у требињском манастиру у јануару 1671, дакле за не пуна четири мјесеца пред Василијеву смрт. Исправе не кажу, да ли је папа шта одговорио на ово Василијево писмо и да ли је послао новаца или дарова манастиру.

Ово је у суштини све, што нам приказују оне четири штампане исправе о дописивању између митрополита Василија и поменутих римских папа. По овоме испада, да једини побуд, ради којег се Василије обраћао Риму и изјављивао своју покорност и послушност римској столици, било је то да би требињски манастир добио материјалну помоћ из Рима, јер да је манастир био сиромашан и оскудан у средствима за своје издржавање. О каквом другом побуду за то, који би био покренуо митрополита Василија да се обраћа папи и да му јерархијску своју потчињеност изјављује, нема у реченим исправама ни једне саме ријечи. Ту се спомињу невоље, које је требињски манастир претрпио и трпи од Турака, али се не каже, да би папа имао помоћи, да се ради тих невоља манастир ослободи од Турака и да би требало радити, да се одузме испод турске власти требињска област и да се придружи каквој хришћанској држави, као што се о ослобођењу српских земаља од Турака настојало крајем XVI и у првој половини XVII вијека. Невоље се оне спомињу само ради тога, да би се показало папи римском, како је требињски манастир много осиромашао, те се најумиљатије моли папа, да би и сам помогао и Дубровчанима препоручио, како би се манастир тога сиромаштва ослободио и добио могућност да буде у онаквом бластостању, као што му приличи. Па да би се то постигло, оне исправе кажу, да је митрополит Василије не само признао над собом и требињским манастиром папину власт, и према томе одрекао признање над собом власти законитог му православног црквеног старјешине, српског пећског патријарха, него уједно увјерио папу, како одавна он и требињски калуђери у својим молитвама спомињу име римскога папе, као свог јединог црквеног старјешину.

А сада питамо ми, је ли то све могло баш у истини тако да буде? Да ли се може допустити и усвојити, да је митрополит Василије, ради онако прекарне,

да се најблаже изразимо, сврхе, одрекао се припадништва православној цркви, да је он онако олако погазио заклетву своје вјерности тој цркви и поунијатио се?

Прије но што одговоримо на ово важно и врло деликатно питање, морамо се осврнути на једну исправу од 1654. године, дакле за времена митрополита Василија, а која се тиче једнога мјеста, које је спадало под непосредну његову епархијску јурисдикцију. Та је исправа на старосрпском језику, и налази се у архиву конгрегације Пропаганде у Риму у једном свеску са насловом: *Lettere antiche, Bulgaria e Servia* (Vol. 220. f. 286), а која, мислимо, још није била штампом објављена. Садржи та исправа посланицу, коју је поменуте године један црквени сабор у Морачком манастиру послао римскоме папи Инокентију X. Сама посланица наштампана је у Додатку под бр. VI.

Посланица почиње са највећим славама поменутоме папи „апостолском намјеснику и сапрестонику великог и врховног апостола Петра, светом, сјајном и најсвјетлијем просвјетитељу западних и источних цркава”, и сличним славама „свему великоме сабору свете и апостолске саборне римске цркве.” Пише тада у посланици, како су више пута држани били при Морачкој цркви сабори епископа, игумана и калуђера, и како су жељели са тих сабора да пошљу посланике, који би се поклонили „великом апостолском престолу”, али како нијесу могли то да учине, јер су им увијек Турци пријечили; исто као што то није могао да учини ни Пајсије, епископ „од арбанашких земаља”, којег Турци уморише, а који је епископ одређен био од патријарха Гаврила, да пође у Рим и да се мјесто њега поклони папи. Сада им је згода да то учине кроз Павлина, који је од папине стране дошао у њихов манастир, и који ће му описати све, како им је. Послије овога пише у посланици, како се речене године, а по патријарховој наредби, састао при Морачкој цркви велики сабор под предсједништвом ваљевског епископа Јевтимија, а уз учешће „гардијана” Ананије, многих калуђера и многога народа „кршчјанског”. Затијем се ту говори, како се на сабору жалило, што су их отргнули „од врховног и најпрвог пастира свега свијета и васељенског црквеног учитеља”, те их лишили сваке просвјете. Напомиње се даље, како су сви бивши српски сабори били увијек вијерни римскоме престолу, те исту вјерност му и овај сабор засвједочава, и тада моли се у посланици папа, да им пошаље учитеље и „станпарију” и свештене књиге, како је то учинио за Малу Русију и тијем помогао Русима. На крају казује се, како по патријарховој наредби шаљу у Рим два своја посланика „редовника гардијана Максима и Циртириона”, да се поклоне папи и свему његовоме сабору; и да би и сам патријарх послао био једног свог епископа, да се папи поклони и прими његов благослов, али то није могао сада да учини, јер је по ћесаревој наредби морао поћи у Русију.

На посланици нема ничијег потписа, него на крају налази се мали печат са именом епископа Јевтимија. Стоји затијем биљешка, да је сабор овај био 1. децембра 1162. године од створења свијета, а то је 1654. од Христовога рођења (премда је у посланици ова посљедња година означена са 1652). Послије ове

биљешке налази се опет други печат, и то манастира Мораче.

О овоме сабору у Морачком манастиру зна се до данас само толико, колико је у тој посланици казано, јер о томе нема спомена ни у православним, ни у латинским писменим изворима, који су до данас објављени. Према сврси својој посланица је вјештом руком састављена, и по спољашњем њеном облику и по именима, која се у њој спомињу могло би се помислити, да се онај сабор поменуте године у истину састао у манастиру Мораче и ону своју посланицу у Рим послао. Да разгледамо мало поближе ту посланицу.

Да је прије оне године Пајсије био владика у оним странама, то је истина, јер то свједочи синђелија патријарха Гаврила, који је послје Пајсијеве смрти предао епархију никшићку са Морачом 1651. године митрополиту Василију, до тада само требињском. Може бити истина, да је тада био у Морачком манастиру игуман, или као што је у посланици казано „гвардијан” Ананије, који је у младим годинама био у истом манастиру архидјакон и тајник патријарха Јована, као што то казује његов потпис на писму од 13. децембра 1608, послатом од истог патријарха из тог манастира Херцегу Емануилу савојском. Може бити и то истина, да се у оно вријеме нашао у истом манастиру и некадашњи ваљевски владика Јевтимије, за кога се зна, да се скитао по разним странама и недозвољеним се средствима служио да добије ужичку епархију. Може бити истина и оно, да су двојица „гвардијан” Максим и још неки други калуђер намијењени били да пођу у Рим папи се поклонити. Истина је и то, да у то вријеме није био у српским земљама патријарх Гаврил, него је био у Русији. Али није истина све остало, што пише у посланици о томе патријарху, као да је он нагињао унији са Римом, да је хтио сам у Рим да пође да би се поклатио папи, и да је он издавао наредбе подручним му српским епископима, да сазивају епархијске саборе, са којих да би се слале папи изјаве покорности му и послушности. Добро је позната дјелатност патријарха Гаврила, којег је православна црква уврстила у број својих светитеља, да би се могло и само помислити, да је све истина оно што о њему каже посланица.² Али што је у посланици потпуна истина, то је оно што казује о фратру Павлину, за којег спомиње да је папин изасланик, и да је он имао лично извијестити конгрегацију Пропаганде о стању римокатоличке вјере у оним српским странама. О овоме фратру има више података у поменутој рукописној збирци историјских догађаја, који се тичу Дубровника и околних му мјеста, и ту бива хваљен тај фратар за његову „ванредну ревност, коју је развио у ширењу католичке истине у Црној Гори и оближњим земљама (*lo straordinario zelo, che spiegó nella propagazione della cattolica verità nel Montenegro e paesi vicini*)”, и посебно се истиче рад његов у томе правцу за вријеме црногорског владике Мардарија Корећанина (1638-1659), и затијем, како је исти фратар успио обратити у околним мјестима многе „шизматике” у римокатоличку вјеру. Искључивом настојању Павлина и помоћника му трогирског каноника Франциска Леонардовића има се приписати, што се црногорски владика Мардарије одрекао православне вјере и приступио римској цркви. За ово је Павлину у неколико спремио био земљиште старији један фратар, фра Фрањо Антун Бертућевић, који је под конач XVI вијека

наговарао црногорског владика, „бискупа” Херуфина, да буду сви „добри и послушни светој римској цркви”, и тај „бискуп” Херуфин објављује то 15. јуна 1595, и да свако може дати потпуну „виру” томе што он пише.³

Догађај о Мардаријевој превјери приказао је Колети у *Illyricum Sacrum* (VII, 128-129). Послије обичне биљешке о том догађају, ту је нашатампано најприје писмо Мардаријево папи Урбану VIII, у којем писму тај владика изјављује безусловну покорност своју и послушност римскоме папи. Писмо је на латинском језику, и та околност води нас у искушење да посумњамо, да ли га је Мардарије и прочитао; а написано је оно у чистом куријалистичком римском стилу, који показује вјешто перо лица, које га је састављало. Послије тога писма штампан је одговор Мардарију истога папе од 12. маја 1640. године, који га хвали, што је ступио у заједницу са римском црквом, и препоручује му, да буде у томе увијек сталан и да настоји, да се и сав народ обрати у римокатоличку вјеру, а особито да гледа, како би се и пећски патријарх „обратио од лажи ка истини, и из шизме прешао у заједницу са римском црквом.” Ове двије исправе, ради особености њихове и да се види сличност у писању са оном морачком посланицом, приводимо у Додатку под бр. VII и VIII. У православним писменим изворима не спомиње се о овом догађају са владиком Мардаријем; али исти догађај није од православних историографа ни опровргнут, а по злом мишљењу, које и данас влада код православног црногорског народа, може се слободно држати, да је истинит.⁴ У осталом, да та Мардаријева превјера није имала никаквих последица за православну вјеру у Црној Гори, то је историја доказала.⁵

Зашто смо овдје споменули овај догађај са црногорским владиком Мардаријем, видјеће се даље. А сада се опет повраћамо на ону морачку посланицу папи.

Рекосмо, да по форми, како је та посланица састављена и по именима, која се у њој спомињу, могло би се сматрати, да је она у истину посланица једног сабора, који је речене године био у Морачком манастиру, и дакле да се заиста и састао онај сабор. Ово би се могло и признати, само што би у таквом случају требало, да могу то да потврде други односни историјски подаци, и кад би то могли допустити јерархијски захтјеви, који условљују сваки црквени сабор, а особито сабор са онако свечаним апаратом, како је приказан овај сабор у оној посланици. Међутијем за овај сабор ово посљедње сасвијем оскудјева, и независно од тога, што нема у никаквом историјском извору ни најдаљег трага о томе, да би се оне године, какав црквени сабор састајао у манастиру Морачи. На оно предсједништво у сабору поменутог у посланици авантуристе, за каквог је познат онај ваљевски епископ, Јевтимије, сувишно је и заустављати се. Доста је погледати само, како о томе говори сама посланица. Али са јерархијског канонског гледишта питамо: како то, да се могао онакав унијатски сабор састати 1654. године у знаменитом по својој прошлости, и знаменитом у обрани православља Морачком манастиру, кад се зна, да је Морача, заједно са Планом, Колапином и Никшићем, спадала још од 1651. године под непосредну јурисдикцију митрополита Василија, а да о томе сабору ништа не зна законити манастирски архијер, нити да се у

саборској посланици бар име његово спомене? Кад би се допустило и не могуће, то јест, да се сабор састао по наредби патријарха Гаврила, који се у осталом од дуго времена прије тог вајнога сабора налазио далеко у иностранству, зар се може и помислити, да би се сабор могао састати без непосредне дозволе надлежног епархијског епископа и да без његова знања тај сабор гласује нешто противу православне цркве и да подноси адресу покорности једном иновјерном црквеном поглавици, и то управо у оно доба, кад тај исти епархијски старјешина, митрополит Василије, највише се бори и настоји, да на другој страни његове јурисдикцијске области сузбије покушаје уније са Римом? Кад ово узмемо у обзир и уједно помислимо, да је код разних агената римске Пропаганде права манија тада била, да приказују Риму, како се мал не сав српски народ заједно са својом јерархијом поунијатио, као што нам то између другога најбоље свједочи онај познати нам фантастични извјештај Пропаганде од 1648. године, кад је један сами агент Пропаганде тобоже успио отргнути од православне цркве и придружити Риму неколика српска епископа и мноштво свештенства и народа, тада се са пуно увјерења може устврдити и рећи, да онога сабора у манастиру Морачи у децембру 1654. године није никако било, него се оне године у том манастиру или у његовој околини налазио неко, коме се ради своје сврхе хтјело приказати римском папи, како дјело обраћења у римокатоличку вјеру, које се тобоже у оним српским странама било извршило прије неколико година, стоји чврсто, и како је непомична у тим странама оданост свештенства и народа римском папи. Тај неко, коме се то хтјело, није био нико други него онај исти папин посланик, фратар Павлин, чије име спомиње она тобож саборска посланица, и који је имао да лично извјести папу у Риму о вјерским приликама у оним земљама.

Овај Павлин прије 14 година успио је био, као што знамо, обратити црногорског владику Мардарија у римску вјеру и привољети тога Мардарија, да управи познато нам своје писмо римском папи, на које му је овај одвратио оним такође познатим нам писмом. Римска курија са папом на челу заносили су се, као што знамо, тим обраћењима српских владика и народа, о којима су их извјештавали дотични агенти Пропаганде, а штедри су били у издавању својих похвалних писама.

Али су у исто вријеме почели били скептички гледати на те разне извјештаје, особито од када су дотични папини нунцији из разних главних мјеста стали упозоравати курију, да између оних агената има доста и варалица, који лажу и који варају Рим, само да себе новчано користе и да се прикажу Риму, као врло важне и упливне личности. Од Мардаријева обраћења у римокатоличку вјеру прошло је било доста времена, а међутијем никаквих вијести није Рим више добивао од њега, нити је знао о резултатима тога обраћења у Црној Гори, као ни о томе, шта је онај владику урадио са српским патријархом и са патријарховим обраћењем, као што је то папа Мардарију препоручио био. Да би о томе обавјештена била римска курија, и уопште о стању римокатоличке вјере у оним земљама, она пошаље истога Павлина у те земље, да их обиђе и затијем односни извјештај поднесе. Павлин

је морао да послуша наредбу, тим прије, што је у ствари он лично био заинтересован. Дошао је он и зауставио се негдје у околини манастира Мораче; али је одмах видио и освједочио се, да у оним предјелима нема ни трага од римске вјере. Истину тога он није смио да саопшти Риму, јер на посљетку на њега је падала сва одговорност за неуспјех. Требало му је тада нешто смислити у своје оправдање, и он је смислио сабор, и тај сабор одмах у својој глави и саставио.

Наишао је тај Павлин на оног владикау авантуриста Јевтимија, кога му обећањима није било тешко сломити, и од њега измамио му печат; нашао је два три безначајна, а по свој прилици и неписмена калуђера, и од њих измамио печат манастира Мораче, и тада саставио у својој глави некакав сабор, и у име тог измишљеног сабора сам саставио за папу саборску посланицу, коју су имали тобоже да понесу у Рим два морачка калуђера, а коју је међутијем сам он понио. Да је исти Павлин саставио посланицу, види се из ријечи западно-словенскога кова, што су ту употребљене и уопште из стилизације саме те посланице, исто као и из сличности њезине у форми са познатим нам писмом владике Мардарија папи Урбану VIII. Рекосмо, да је печате за посланицу по свој прилици измамио Павлин од оног Јевтимија и од морачких калуђера, или од оног игумана Ананије; али може бити то и друкчије. Може бити да је Павлин имао и фаличне печате. Ми смо горе споменули, како су папини нунцији из разних престоничких мјеста упозоравали римску курију на неке агенте Пропаганде, који да су пуки варалице. У истој Тајнеровој збирци наштампано је једно писмо нунција Салваго из Граца, којим извјештава у Рим кардинала Боргезе о разним агентима Пропаганде, како не треба тим људима вјеровати, јер су „химеричне измишљотине све оне ствари, које они приказују о дотичним странама у Босни”, и како он има у својим рукама „фаличне печате, којима се они служе да добију од дотичних кнезова новаца, доказујући, како су они у стању да подигну устанак у свој Босни противу Турака.”⁶ Зар није могао и онај Павлин имати фаличне печате и оног Јевтимија, исто и морачког манастира? А ми већ познајемо још из Мардаријева времена тога фратра Павлина, као врло окретног човјека, који је врло добро знао свој посао.

Ми смо се мало подуже зауставили на овој посланици тобожњег сабора у Морачком манастиру, јер је она из доба кад је владиковао митрополит Василије и тиче се једнога манастира, који је био под његовом старјешинском влашћу; а и зато, што нам је иста посланица пружила много разјашњења за наше питање. Чудо, што ни Riseruti, ни Coleti, па ни Theiner, који су марљиво прегледали архив Пропаганде, а ова два посљедња штампали из тога архива и такве акте, који су по себи од врло незнатне вриједности, нијесу нашли за сходно да се осврну на ову посланицу и да је објаве. Или су ваљда и сами разумијевали, да је и она онаква „химерична измишљотина”, као и све оне друге, о којима је онај нунције писао римској курији, а које се тичу тобожњих великих обраћења православних Срба у римокатоличку вјеру! И последице овога враћамо се опет на оно дописивање између римских папа и митрополита Василија.

Казали смо, да сумњамо у истинитост оног дописивања, и да ћемо га сматрати аутентичним само у таквом случају, ако се то докаже каквом савременом историјском чињеницом или каквом историјски поузданом исправом. Ми потпуно вјерујемо, да све оне исправе постоје у архиву Пропаганде у Риму, исто као што немамо никаква разлога да не вјерујемо у аутентичност она два писма 1661. године папе Александра VII митрополиту Василију и дубровачкој републици. Али, на основу свега што знамо, и што ћемо даље још навести, ми поричемо, да се поменуте године, а још мање 1671, обраћао писмено папама митрополит Василије.

О првом писменом обраћању Василија папи Александру VII. ми знадемо само из оног папинога писма од 25. априла 1661. године. Никакав други историјски податак о томе не постоји ни у православним ни у латинским изворима. Колетијева биљешка о томе црпљена је из архива Пропаганде, дакле из истог извора, из којег је то узео и Тајнер. А што је главно, не постоји ни оно писмо, које би митрополит Василије био писао папи, те не можемо знати ни шта, ни ради чега би то био управо писао Василије. Из папинога писма не може се то јасно разабрати, јер изгледа, да је папа највише дознао о приликама требињског манастира из онога, што је од игумана Кирила чуо (*eumque audivimus*). Али има једна врло важна околност, која све ово лијепо расвјетљује.

Некадашњи архимандрит Острошкога манастира, Никодим Раичевић, причао је пок. Вуку Ст. Караџићу још за Вукове младости, више ствари из живота митрополита Василија, а између осталих и то, да је „из манастира Острога владика Василије владиковао Херцеговцима 15 година”,⁷ све док није умро. Свети Василије умро је 29. априла 1661,⁸ и по томе од 1656. он је становао у манастиру Острогу, односно у Оногшту, епархијској столици, и од туда управљао црквом цијеле Херцеговине. Значи тада, да митрополит Василије није био 1661. у требињском манастиру, и досљедно није могао те године слати из тога манастира никаква писма. Ово казивање поменутог Острошког архимандрита Никодима потврђују догађаји и црквено-народне прилике XVII вијека.

Као што је познато, крајем XVI. вијека била је пренесена катедра некадашње стонске епархије из Петрова манастира на Лиму у Светобогородичин манастир у Требињу. Први је митрополит у Требињу био око 1592. године Висарион. Овај је митрополит заједно са тадањим српским патријархом Јованом (1592-1614) радио и настојао о ослобођењу српскога народа од Турака, те су се ради тога обраћали и слали посланства западним појединим владарима, да би томе помогли, а обраћали су се и римским папама, који су у међудржавним питањима имали тада велики уплив. Позната је грозничава дјелатност у томе папе Климента VIII. Одазиви томе настојању српских патриота од стране дотичних владара и од стране римских папа, били су сасвијем различни, према разлици интереса код једних и ко других: за прве су били мјеродавни политички интереси, а за друге интереси црквени. Владари обећавали су Србима, да ће нешто учинити, али на крају крајева нијесу учинили ништа, и напустили су српски народ његовој судбини. Али

нијесу напустили тај народ римски папе. Ускористили су се они том приликом, да би тај народ, а на првоме мјесту његове црквене старјешине, привукли себи у вјерском односу и одбили их од православне цркве. Безброј је папских писама, што је до сада штампом објављен, а која о томе свједоче. За вријеме, о којем говоримо, довољно нам о томе казује писмо поменутога папе патријарху Јовану од априла 1598.⁹ и друго његово писмо од истога мјесеца слиједеће године истоме патријарху и гореспоменутоме митрополиту Висариону.¹⁰ За наш задатак ми дајемо особиту важност овом другом папином писму, и с тога видимо из тога писма ово што слиједи: „Si vos,” пише папа, „vestrarum animarum salutem vere desideratis coram eo, qui scrutator est cordium, si ecclesiam Romanam, omnium ecclesiarum caput matrem et magistram agnoscitis, et eam catholicam fidem, quam eadem ecclesia ab initio nascentis ecclesiae semper docuit et docet, omni ex parte recipitis et denique summum Romanum pontificem, beatissimi Petri apostolorum principis successorem, cujus nos locum et auctoritatem, meritis licet imparibus, tenemus, et Christi domini in terris vicarium et ejusdem universalis ecclesiae visibile caput confitemini, eique omnem obedientiam adhibere ac reddere parati estis, profecto vos, ut fratres nostros et membra nostra in Christo, libenter complectemur; nihil enim ardentius expetimus aut quaerimus, quam animas Christo lucrari et sanctam ecclesiam, gratia Dei adjutrice, adunare et pacificare. Vos autem errores et schismata abjicere et detestari oportet, et fidem catholicam, quam diximus, corde credere ad justitiam, ore autem profiteri ad salutem, et ex formula, quam haec sancta apostolica sedes praescripsit, in qua nos, tametsi indigni, Spiritu Sancto tamen auctore ecclesiae catholicae praesidemus. Nullae vero temporum acerbitates nullae inimicorum insidiae impedire vos possunt, quominus corde perfecto, in unitate fidei et in spiritu caritatis Christi nobis et Romanae catholicae ecclesiae adhaereatis, extra quam non est salus, nam totum hoc negotium spirituale est, et ex libera voluntate pendet. Oramus autem Deum pacis et salvatorem nostrum Jesum Christum, qui ecclesiam sanctam sibi suo sanguine acquisivit, ut cor vestrum suae divinae gratiae lumine illustret, ut depulsis omnibus errorum tenebris sitis filii lucis et nobiscum in luce veritatis et caritatis ambuletis, ipso Patre luminum auxiliante.”

Као што се види, папа овдје и одвећ јасно казује шта хоће. На страну питање о ослобођењу од Турака, на страну и све друге ваше земаљске невоље, него ви одредите се источне шизме и признајте власт римскога папе, јер то мора бити ваш главни задатак, то каже у овоме писму папа и патријарху Јовану и митрополиту Висариону.

На овај и овакав папин позив патријарх Јован није се ни осврнуо. А да би одбио од себе и сваку помисао ма кога било, да би он и српски народ под цијену превјере примили какву помоћ за ослобођење од турског јарма, патријарх са велике народне скупштине у Морачком манастиру у децембру 1608. пише савојском херцегу Емануилу, којег је народ вољан био да прими за свога владоца, да ће га сви радосно примити, али да мора претходно засвједочити писмено у име своје и својих насљедника, да ће штovati слободу православне вјере и православних црквених обреда. Овако каже то патријархово писмо оном савојском херцегу по тексту тога писма, које је

наштампао пок. Ил. Руварац из руског часописа „Историческiй Вѣстникъ” год. 1889.¹¹ Још је јасније и одрјешитије поменути услов истакнут у автолиотографисаном тексту браће Douen у Турину тога писма. Ту патријарх Јован моли Херцега, „да учини један привилегиј сврх закона и православне вјере наше с клетвом сврх четири евангелија и на частному кресту, потписано твојом руком господском, и такођер от твојијех синова принципа, да буде увијек за велику вјеру; зашто у наше стране никако нећемо ни језуита ни никога другога, који би пук христјански обраћао на закон римски, зашто потле би могло бити велика скандала међу народ”.¹²

Али није тако, као патријарх Јован, поступио митрополит Висарион. Прилике требињске области, гдје је тај митрополит имао своје сједиште, а која је спадала у сферу политичких интереса римокатоличке дубровачке републике, биле су у вјерском односу много различите од прилика у другим српским земљама. Утицај римокатолицизма био је ту снажан мал не толико, колико некада у предјелима старе Зете. Фра Мијо Батинић каже, да су у то доба „sljedbenici rimskog obreda u Trebinju slovili sa svoje pobožnosti”, а како изгледа, они су олакшавали много радњу фратара о прозелитизму међу православним Србима. При оваквим приликама у требињској области, православни епископ требињски морао је бити врло опрезан и пуно енергичан, да би кадар био да сачува, као што је требало, у својој епархији од туђинске заразе православно свештенство и народ. Митрополит Висарион није био такав човјек. По ономе што се о њему зна, он је био више политички но црквени човјек. Интереси црквени за њега су били подређени политичким, и ради ових посљедњих он није био далек да жртвује прве. Ради овога он и није одбио, као патријарх Јован ону папину поуку, која је и њему, као и патријарху управљена била. У питању народног ослобођења он је радио споразумно са патријархом Јованом само у толико, у колико се то слагало са његовим сопственим програмом, који је он од неколико већ година извађао самостално и са својим људима, а слушајући савјете западњака и радећи по њиховом упуству. Поменуто је папино писмо на њега и на патријарха Јована од априла 1599. године; али још за три године прије тога ми налазимо Висариона у тијесној вези са западњацима, а посебно са фратром Домиником Андријашевићем, којег он уз друге разне кнезове својим потписом опуномоћава да ради код папе и код ћесара за народну ствар, и којег препоручује „као главу свијех нас”, и да се „изван њега” нема вјеровати никоме другом.¹³ То је било 24. априла 1596. године; а мјесец дана кашње он, „бискупъ Визарио”, пише аустријском херцегу Фердинанду, и моли га да би порадио о ослобођењу хришћана од Турака. Ту опет спомиње фра Доминика, као човјека од, највећега поуздања, и каже херцегу, како од њега, од ћесара и „од светога отца папе” нада се, да ће се народ чим прије ослободити од великих невоља, које трпе под Турцима.¹⁴ За такво дјело он и народ отплатили би ћесару поданичком вјерношћу и послушношћу; а чиме би отплатили за то римскоме папи, митрополит Висарион није нашао још за нужно да у томе писму херцегу казује. Слиједеће године ми налазимо овог митрополита опет у тијесној вези са другим фратром, фра Томом Урсиним.

Некаква два српска калуђера, Дамјан и Павао, имали су да пођу у Рим папи Клименту VIII, да га замоле у име народа и српских главара, да би им послао војску и некога војводу, да би их ослободио од Турака, и у тој њиховој молби казују, како ће сва српска племена бити папи „верна и подложна”, и изјављују: „а ми да смо вазда вашој светини подложни и матери цркви”, и да ће имена римских папа свагда спомињати „на светихъ мисахъ”.¹⁵ Ова два красна калуђера фра Тома препоручује у писму из Дубровника 2. септембра 1597. кардиналу Алдобрандинију да би их папа лијепо примио, и у томе писму овај фратар спомиње и митрополита Висариона.¹⁶ Ова веза тога митрополита са фратрима, који су имали готово неограничени уплив на њега, а који нијесу престајали да рују противу православне вјере, била је судбоносна за православну цркву у Херцеговини, јер се тада зачала ту прва мисао о унији са Римом, која по срећи није тада ухватила корјена, али која је у другој половини XVII вијека изазвала многе трзавице у животу те цркве, као што ћемо даље видјети.

Да од свег оног бучно започетог и бучно у почетку вођенога рада о народном ослобођењу од Турака, није ништа било, то смо видјели; али фратри ипак нешто постигоше за своју сврху у Херцеговини, и посебно у Требињу. Благодарехи вези својој са митрополитом Висарионом и повјерењу, које су код њега уживали, они су успјели да у народу задобију неке људе, а међу тима и неке калуђере требињске (као оног Дамјана и оног Павла), да им буду привржени и да их слушају у вјерским стварима, тако да мало по мало створише странку, која је тежила за везом са западом и нагињала римској цркви. Не може се доказати, да је митрополит Висарион каквим јавним чинима подупирао ту странку, али се не може навести ништа, ни што би доказивало да је он противу ње радио. И ми ћемо још даље поћи, и допустити, да Висарион није ништа знао ни о оном писму папи, које су понијела у Рим она два требињска калуђера са изјавом уније са римском црквом, него ће онај фра Тома бити примамио те калуђере, који су морали бити без вјерске свијести, а можда и не писмени, као што су без те вјерске свијести, а и без савјести, били и други им другови, с којима ћемо се даље упознати, и исте калуђере послао у Рим и онако их топло препоручивао ономе кардиналу, да би, по свој прилици, показао Риму ревност фратара у обраћању „шизматика”; а можда је и сам тај фра Тома и саставио оно писмо, јер не вјерујемо, да би српски православни калуђер спомињао „мисе” у мјесто литурђије, и да би ма колико неписмен био, говорио, да је био „римске вере” и Немања и сви насљедници му, као што је то речено у писму. Али, док ову олакшицу допуштамо за митрополита Висариона, не може му никада опроштена бити његова индиферентност у православној вјери и оно његово допуштање, да иновјерци слободно у народу раде противу православне цркве. Наскоро је последице тога (око 1602. године) умро Висарион. Западначка она странка у Требињу није смјела ни тада, ни за вријеме првих насљедника Висарионових, којих се, изгледа, за мало односно година пет измијенило, ничим се особито важнијим да истакне, и то благодарехи бодрој пажњи о очувању православне вјере у југозападним српским земљама српских пећских патријараха, који

наслиједише патријарху Јовану.

Године 1639. постао је требињским митрополитом Василије (Јовановић). Одмах у почетку свога владиковања Василије се показао поборником православне вјере и великим противником римске пропаганде; нарочито је често дизао свој глас противу фратора, који су постали били безобзирни у прозелитизму међу тамошњим народом, ради чега је фратар Вињалић, као што ћемо даље видјети, назвао митрополита Василија „scismatico coccuto”. Да је ово морало изазвати незадовољство, а уједно и реакцију код фратора, појмљиво је по себи; и они почеше свима средствима роварити у народу противу Василија. Главну је улогу у овој агитацији водио босански фратар Бонифације, за кога фратарске хронике говоре као о врло живом раденику за ослобођење хришћана у Босни и Херцеговини у половини XVII вијека, али уједно и као о врло ревносном браниоцу римске вјере противу „шизматика”. Противу митрополита Василија дигао је овај фратар све што је могао, и митрополит је у тој прилици морао много да трпи, чак и од појединих између својих, и да се бори јавно за вјеру. Ова радња Василијева много је жестила фратре, између другог и с тога, што су у то вријеме почели били и у Риму сумњати о озбиљности и истинитости онога, што су они извјештавали конгрегацију о својим успјесима у ширењу римокатоличке вјере у Босни и Херцеговини и у Црној Гори. На приговоре за то из Рима, они су свима начинима настојали и радили да се оправдају, не зазирући ни од лажи, као што о овоме најбоље свједочи познати нам онај лажни извјештај Пропаганди, који спада управо у ово доба (1648.), о обраћењу свега оног мноштва православног народа и свештенства у поменутих земљама, па и у Далмацији, а у којем се извјештају казивало о обраћењу у римокатоличку вјеру и тројице српских владика, између којих је и Василијево име.

Док су овако заваравали Рим, радили су уједно свима средствима, да сатру у Требињу митрополита Василија, главно лице, које им је сметало и на путу стајало, да слободно врше свој посао. Успјеше на послетку отуђити од митрополита Василија неки дио заблуђелих православних Срба, те учинити, да 1651. године буде подигнут на требињску митрополитску столицу неки калуђер по имену Арсеније, а противу законитог митрополита, Василија. Ко је тога Арсенија посветио за митрополита, и да ли је у истини био он посвећен за тај високи јерархијски степен, не зна се. Једини, који је имао право на то, био је тадашњи српски патријарх Гаврило (1647-1654). А овај патријарх није то учинио, јер је он, као што ћемо одмах видјети, штитио митрополита Василија и његова јерархијска права.

Само се по себи разумије, да појавом оног лажног митрополита Арсенија у Требињу, поред законитог митрополита Василија, морао се јавити метеж у народу и изазвати трзавице. У посао се тај тада уметнуо патријарх Гаврило. Упражњена је била у то вријеме сусједна источно херцеговачка епархија, која се звала: никшићком, планском, колашинском и морачком у кадилуку пријепољском, са столицом у Оногшту (Никшићу). Ову епархију патријарх Гаврило споји са требињском и преда је на управу митрополиту Василију, као

што о томе свједочи патријархова синђелија од 29. новембра 1651. (која је наштампана овдје у Додатку под бр. IX). Овијем је хтио патријарх да јавно жигоше оног Арсенија и да обеснажи противуправославну радњу Требиња, пренијевши тежиште епархијске управе у област, која је удаљена била од западњачких интрига и чиста у православљу. Остао је митрополит Василије у Требињу све дотле, док се нијесу утишали немири, који су ту изазвали били смутљивци и непријатељи православне цркве. А онај лажни митрополит Арсеније увидио је на посљетку и сам, да при енергичној одбрани цркве и црквене управе од стране патријарха Гаврила, њему нема даље станка у Требињу, те се у почетку 1654. уклонио из Херцеговине и прешао у Русију. У Русији је свршио онако, како је заслужио: био је заточен у Павловски манастир, и мало за тијем је и умро.¹⁷ Одласком овог неваљалца утишао се немир у требињској епархији, који је он и његови штитници изазво био, и наступио је доста нормални црквени живот, тако да је слиједеће године (1655.) митрополит Василије могао миран пријећи на стално борављење у Оногшт, од куда је, као митрополит све Херцеговине, управљао црквом све до блажене смрти његове.¹⁸ Ово што сада наведосмо служи потврдом онога, што је казивао некада онај острошки архимандрит покојноме Караџићу. А ово већ и одвише јасно свједочи, да 1661. митрополит Василије није био у требињском манастиру, и дакле да није могао од туда никоме тада писати и слати своја писма.

Још мање је могао Василије да пише римскоме папи „из манастира блажене Госпоже у Требињу” 1671. године, кад се зна, да је у априлу те године умро, и да је посљедње године свога живота провео готово искључиво у свом манастиру Острогу као испосник.

Па од куда тада она два писма римским папама митрополита Василија, која је Тајнер објавио, и којима су послуже дали толико важности?

У одговор на ово питање ми се не бојимо јавно исказати, да су она фалсификати.

Два игумана требињскога манастира, најприје игуман Кирил, а послвије игуман Атанасије, ради простих материјалних интереса, саставише она писма, или сами, или што је много вјероватније, пустише да их други, вјештији у таквим нечистим работама саставе, метнуше на та писма име митрополита Василија, и тада их понесоше, или послаше, као Василијева писма, у Рим. Ово ми отворено тврдимо на основу онога, што је досада било овдје приведено, а што нам уједно расвјетљује, и како су та писма могла да постану.

Да кажемо најприје о првоме писму, ономе од 1661. године, које, као што рекосмо, не постоји, а о којем тек знадемо из писма папе Александра VII од 25. априла поменуте године.

Послије одласка митрополита Василија требињскога манастира, између многих калуђера тога манастира било је доста и таквих, који су противни били мислима и правцу у радњи митрополита Василија, и који су живјели у традицијама злосретног оног лажног митрополита Арсенија, стојећи у вези са тамошњим фратрима и у добрим односима са сусједима, који су помагали и штитили римску пропаганду. Између тих и таквих калуђера треба бројати

и Кирила, тадашњег игумана требињскога манастира. А лако да се нашао тада у манастирској околини и какав нови фратар Павлин, ако не и онај исти, познати нам из оне посланице измишљеног морачкога сабора 1654. године, или можда какав нови фра Бонифације, којима је задатак био, да примамљују римскоме папи православне епископе и православне калуђере знатнијих манастира. Међутијем познато је, с каквим одушевљењем и заносом папе су примали к себи нове прозелите између српског свештенства, и колико су они штедри били у даровима, да би задржали у привржености к себи те прозелите и евентуално нове добили. Ово и друго још, а користећи се релативном удаљеношћу од Требиња митрополита Василија, навело је дотичне требињске калуђере, који су нагињали западњаштву, а између њих оног игумана Кирила, на мисао, да би се оним расположењем римских папа ускористили за свој манастир, а наравно на првом мјесту за своју животну угодност, и да би ради тога требало обратити се папи посебним писмом. Ту своју мисао и остварише, и саставише односно писмо; а да би писмо бољег успјеха имало, ставише име митрополита Василија, као да писмо полази од њега заједно са браством требињскога манастира. Судаћи по папином одговору, писмо је морало садржати изјаву покорности и послушности римској цркви и њеном поглавици, и обећање, да ће у тој послушности за свагда остати и митрополит и све манастирско браство. Осим овога, писмо је морало приказивати велику оскудицу манастира у материјалним средствима, те молбу, да би папа помогао тој оскудици и послао манастиру милостињу; а уједно и да би препоручио манастир заштити и помоћи дубровачке републике. Па да би се боље у томе успјело, нађоше, да писмо мора лично понијети у Рим сам игуман Кирил. И ово је све било учињено ваљда у почетку 1661. године. Папа Александар VII, познат за своју енергију у одбрани интереса римске столице и за свој занос у пословима ширења власти те столице, повјеровао је без ограничења оном игуману, и учинио одмах све оно, о чему нам казује његово писмо од априла исте године, адресовано на име митрополита Василија, и које ће без сумње бити предао истом игуману да га уручи митрополиту. Али као што је без знања Василијева састављено било оно писмо, које је у име његово понио у Рим игуман Кирил, тако се тај игуман знао већ постарати, да ни папин одговор не дође у Василијеве руке. А што много поткрјепљује ово наше мишљење, то је околност, да у актима старог архива дубровачке републике, нема ни једног акта ни из оне, па ни из слиједећих година, који би доказивао ма какав писмени однос републике са митрополитом Василијем у послу требињског манастира. Што се пак тиче папинога писма републици, пажње је достојно, што тога писма нема у републичком архиву, не само, него при свој мојој марљивости у прегледању архивских списа, ја нијесам могао да нађем ни у регистрима аката, ни у записницима „вијећа умољених”, па ни у другим писменим збиркама, никаква спомена о том папином писму. Шта се с тим писмом догодило, и да ли је оно уопште и дошло у руке дубровачког кнеза и сенатора, ја не знам; а нећу да кажем, да је можда папа предао оном игуману и ово писмо, и да га је он ради својих рачуна затајао, као и оно за

митрополита Василија. Свашта се може мислити, кад је ријеч о оном требињском игуману Кирилу, који је ради новца кадар био да тргује са највећом светињом и да гази вјеру своју.

А шта да кажемо о оном другом писму, које је у име митрополита Василија послато било 3. јануара 1671. из истога манастира тадашњем папи Клименту X?

Кажу, да је у то доба врло ревносно радио у Требињу око обраћања православних Срба у римокатолицизам неки босански францишканац фра Иво, који да је знао вјешто подилазити православнима и да је у том послу толико успјевао, да га је за то конгрегација Пропаганде писмено похвалила.¹⁹ Ако је тако, а немамо узрока да томе не вјерујемо, тада се нећемо преварити, ако у фра Ивину заслугу упишемо и ово писмо требињских калуђера папи Клименту. Митрополит Василије, далеко од Требиња, докончавао је дане живота свога у манастиру Острогу, те је и фра Иви лакше било радити. Нашао се тада у требињском манастиру за игумана неки Атанасије, за кога не можемо држати, да је био онако вјешт и окретан, као прије десет година игуман Кирил, јер улога, која му се у писму даје, не показује човјека од већег рада; а морао је бити и врло слабо писмен, судећи по стилизацији самога писма, која, у осталом, може бити да и није његова, него фра Ивина. Да је пак био сумњивог карактера и готов да за новце погази и свој образ, то показује садржај истога писма, ако га је понављамо, он сам саставио. Таквога човјека није било тешко оном похваљеном од Пропаганде требињском братру подвргнути свом моралном утицају; и тијем лакше, што је и њему и још ваљда којем требињском калуђеру жива била у успомени милостиња и дарови, што су прије десет година стигли били манастиру из Рима, а и обећање папе Александра, да неће ни унапријед заборавити требињски манастир својом помоћу. На ово посљедње биће подсјетио игумана фра Иво, те га склонио да састави посебно писмо за папу. Прво оно писмо уродило је богатим плодом највише сигурно с тога, што је било написано у име митрополита Василија, те одлучише и ово друго писмо написати у његово име, у нади, да ће проћи утајено као и оно прво, или да ће га бар знати притајати. И писмо је било састављено и отправљено у Рим по двама требињским калуђерима. Шта садржи и како је оно стилизовано, знадемо већ. Колико је пак оно сервилно по изразима, и колико је ниско по садржају, и достојно само људи, који ни најмањег појма немају о људском поносу, нека покаже сами текст писма, који смо нарочито хтјели да у Додатку наштапамо. Али то је писмо и светогрдно наспрам узвишене личности митрополита Василија, јер га приказује, као ниског пузавца и као човјека, који не зна ни за свој људски понос, ни за епископско достојанство. Само писмо нема ничијег потписа, нити бар печата манастирског, али оно се налази у архиву конгрегације Пропаганде међу другим епископским писмима (Vol. 54. f. 5), и ми немамо права да сумњамо о постојању његовом.

Кад успоредимо ово писмо са познатим нам писмом оног црногорског митрополита Мардарија, или са оном тобожњом посланицом 1654. године из Морачког манастира, ми морамо опазити велику сличност између тих списа, и

према томе закључити, да сва три потичу из једне те исте ковнице. Само то писмо лако да није ни дошло у руке бољешљивог осамдесетогодишњег старца, папе Климента X, него ће га бити примио кардинал Paluzzo Altieri, који је тада водио послове римске цркве, и учинио од истог писма ону употребу, коју је оно заслуживало: предао га је у архив пропаганде без икаквога ријешења. Тим се писмом само осрамотио онај игуман Атанасије и они требињски калуђери, који су уз њега били и писмо отпустили у Рим, али који се тиме уједно и светогрдно огријешили о свијетло и свето име митрополита Василија, који је управо у то вријеме докочавао свој земаљски живот и посљедна богоугодна дјела на земљи чинио.

И овим, како мислимо, доказано је до очигледности, да митрополит Василије није имао, нити је могао имати икаквог удјела у оним писмима, која се њему приписују, нити је он за њих ишта знао, него бесавјесна нека лица злоупотребили његовим именом ради нечисте своје сврхе, да би из Рима измамили новаца и дарова.

На допуну и ради свестраног разјашњења онога што рекосмо о карактеру, и особито о тврдоћи у православној вјери и оданости православној цркви митрополита Василија, приводимо двије биљешке из XVIII вијека, које, ма да су и кратке, али много кажу.

Између мноштва књига, које су написане биле на западу противу православне цркве, има једна, која је штампана 1764. у Загребу са насловом: *Brevis notitia schismatis graeci et contraversarium orientalium*, коју је написао P. Joann. Vat. Simonic e Soc. Iesu. Један примјерак те данас ријетке књиге, која је сада моја својина, припадао је некада ученом фратру Г. Вињавићу, који је умро 1781. На том примјерку овај фратар својом је руком записао у кратко о вјерским приликама у Босни и Херцеговини у другој половини XVIII вијека, и ту је ставио биљешку и о митрополиту захумском Василију, да је био „un uomo molto pio e religioso, ma cocciuto scismatico, e ostile al nostro ordine”. Фратар Вињавић ради своје објективности саставља ријетки изузетак између друге браће му, који су писали о православној цркви и њеним истакнутијим раденицима у посљедњим вијековима у српским земљама. Он је искрени приврженик своје цркве, али уједно и правичан у суђењу о православној цркви, противу које није никада допустио себи неприличне ријечи, а што показује његов састављени на италијанском језику историјско-хронолошки компендијум о Југословенима, који долази до 1769. године.²⁰ Ради овога ми и приведосмо ону његову биљешку, која сама би довољна била да покаже, колико је митрополит Василије одан био својој православној вјери.

Савременик Вињавићу био је православни далматински епископ Симеон Кончаревић. У познатом свом љетопису владика овај под 1654. годином спомиње херцеговачког митрополита Василија. На л. 271-273. он говори о догађајима у Далмацији и околним земљама у вријеме кандијскога рата између Млечића и Турака, те биљежећи тадашње вјерске прилике у Далмацији, Босни и Херцеговини, казује за митрополита Василија, како се морао борити противу иновјерне пропаганде у Херцеговини, и како су фратри

непрестано ровали и бунили народ противу њега. Спомиње га и под 1667. годином, и хвали га за његову велику побожност и за његово старање о манастиру Острогу. Ту биљежи и његов полазак исте године из Острога у Пећ.²¹ А биљешке епископа Кончаревића у његовом љетопису увијек су тачне и историјски оправдане, као што смо то на другом мјесту споменули.²²

Да поткријепимо ове двије сада наведене биљешке свједоцбом, ма било и негативног карактера, једног љутог противника православне вјере из прве половине XVIII вијека, некадашњег барског архиепископа, а послвије архиепископа задарског, Викентија Змајевића, из његовог *Specchio della verità*. У том својем добро познатом спису овај Змајевић устаје највећом жестином противу православне вјере, и посебно противу православних Срба и њихових епископа. У 9. глави тога свога списка он говори о требињском манастиру за вријеме папе Александра VII, оног истог папе, којему је, како се казује, слао 1661. године митрополит Василије познато нам своје писмо из требињског манастира. Између осталог ту Змајевић пише, како је у то вријеме један игуман тог требињског манастира, по имену Симеон, ишао у Рим папи Александру VII. и исповједио римокатоличко вјероисповједање, признавши папино старјешинство, и како га је папа за то богато обдарио; али послвије, кад се повратио из Рима, *si burló della professione di fede*, јавно опорекло је оно исповједање, и уз то се још хвалио, како је знао вјешто да превари Рим (*con maggior piacere di aver ingannato Roma*). Је ли ово истина, или није, што је ту казао Змајевић о том требињском игуману Симеону, ми нећемо да испитујемо. Може бити да је истина; јер у свему оном своме спису Змајевић показује опширно познавање прилика требињске области, и посебно православног требињског манастира и његових тадашњих калуђера; а могао је он то и познавати, јер је званично био, прије него што ће заузети задарску архиепископску столицу, *visitatore apostolico alle chiese della Serbia, Albania, Macedonia e Bulgaria*, и као такав обишао је све српске земље и лично се упознао са свим црквеним приликама у тим земљама. И сада питам ја, је ли могуће допустити, да онако енергичан човјек, и уједно онакав фанатични римокатолик, какав је био тај Змајевић, да би он у реченом својем спису, или у другим својим многим опширним извјештајима конгрегацији Пропаганде о православним Србима у Босни и Херцеговини, у којим извјештајима он стотине потанкости спомиње о дотичним православним владикама и манастирима,²³ је ли могуће, велим, да би он, говорећи о добу папе Александра VII и о оном требињском игуману Симеону, који је ишао томе папи, а то је све могло бити између 1655. и 1667, кад је тај папа владао, и кад је Василије био одавна херцеговачки митрополит, да би исти Змајевић пропустио био да спомене о онаквом крупном догађају, какав би био превјера једног онако истакнутог српског православног митрополита, митрополита Василија, кад би истинит био тај догађај? И сада смо, ја мислим, на чисто са питањем о превјери митрополита Василија, коју са онаквим триумфом истакосе западњаци.

Са свога гледишта и у интересу своје цркве ти западњаци могоше то истакнути. С те стране не може им за то бити замјерке. Чули су свједоцбу

једнога папе, да му је митрополит Василије 1661. године слао писмо своје покорности римској цркви и одступања од православног вјеровања, а затијем су прочитали писмо истога митрополита од 1671. године другоме папи, у којем му писму свечано понавља ону исту покорност, и то је већ оним западњацима довољно било, да истакну, како је „митрополит Василије са цијелим требињским манастиром остао вијеран католичкој цркви и уз то гојио најљежније осјећаје према папи, главару кршћанства”. Да ли су пак била аутентична она два писма папи истога митрополита, то се њих није тицало, као што се то није тицало ни свих оних других, који досада говорише о тим писмима.

Ми смо међутијем видјели да она писма нијесу аутентична, и према томе да је измишљотина све оно, што се рекло о митрополиту Василију на основу тих писама.

Па ко је онда крив за постанак оних писама, и да је на основу истих могла пасти онаква црна љага, као што је апостасија од вјере, на успомену херцеговачког митрополита Василија, оног „добляго вѣры православныя поборника, отгоняющаго отъ церкви еретическія горкія плевели”?

Криви су калуђери, који су у она времена били у требињском манастиру, а посредно и они калуђери, који су првих година XVII вијека били у морачком манастиру. Ово смо видјели, и ово је до очигледности доказано.

Пок. архимандрит Руварац, пишући о дјеловању фратара у југозападним српским земљама у XVII. вијеку, кад се радило о ослобођењу хришћана од Турака, и осврћући се на то, како су они себе издавали за делегате и пуномоћнике хришћанских народа у Турској, пита: „Тко ће да зна и тко ће да верује тим босанским фратровима, који су се непрестано мотали тамо амо и обијали прагове австријскога двора и австријских ђенерала, али увек гледали и вребали прилику, да што за себе упецају?” Ово каже пок. Руварац за фратре онога доба. А ово исто, само мало друкчије, може се рећи и за разне калуђере онога доба, који су такође обијали прагове разних великаша на Западу. Само што за српске православне калуђере тога доба, постоји још једна врло отежавна околност. Фратри јесу се „непрестано мотали тамо амо и вребали да што за себе упецају”, али они нијесу никада заборављали вјеру своју, нити интересе своје цркве; док они српски православни калуђери ради својих личних материјалних интереса продавали су и вјеру своју, и тако рећи такмили се у Риму, који ће боље да покаже, како се одметнуо од православне цркве, само да би чим више измамио материјалне помоћи из Рима. Образ им се види у писму из требињског манастира од 3. јануара 1671. папи Клименту X! И знајући све што се збивало у поменутих земљама у оно доба, ми смионо тврдимо, да само благодарјећи вјерској свијести српскога народа, православна се вјера сачувала у оним српским предјелима. „Чувар је благочестија само тијело цркве, то јест, сами народ”, рекоше у половини прошлога вијека православни источни патријарси. За српски народ ово се може рећи у најпотпунијем смислу, јер је он једини кроз све вијекове сачувао православље у српским земљама. Своје је манастире он љубио и пазио као највећу светињу, и приступао им је кад је год могао. Али није то чинио, што су га тамо

привлачили калуђери својом молитвом и својим богоугодним дјелима, него што је одан био православној вјери својој и што је вјеровао у светињу мјеста, гдје почивају мошти његових великих светитеља, у чију се помоћ он у својим невољама надао. А ако је у разним тешким историјским приликама неки мали дио српскога народа превјерио, томе је у највећој мјери крив немар оних, који су позвани били да га од тога сачувају, а између којих међутијем, на црну и вјечиту срамоту своју, било је доста, који му собом у томе пружаху примјер. Каквих је све калуђера било особито у требињском манастиру у оно доба, тј. у другој поли XVII вијека, видјели смо. А народно предање казује, да је између њих било врло поганих људи и за свако зло способних. По истоме предању, др. Влад. Ђоровић биљежи у поменутој својој радњи, да је и „сам св. Василије због пакости свога браства морао да бјежи у Острог.”

Испитавши све односне документе, и штампане и нештампане, који се тичу херцеговачког митрополита Василија, прикупивши све биљешке, које смо могли да о њему нађемо, и проучивши све прилике тадашњег црквено-народног живота у Херцеговини и околним земљама, ми смо тијем извршили постављени себи задатак о томе, колико је истинито оно дописивање митрополита Василија са римским папама.

Да укратко сада споменемо главно, што знадемо из живота митрополита Василија, Острошкога светитеља, а што је на истини основано, допунивши и у неколико поновивши оно што смо већ рекли.

Свети Василије Острошки родом је Херцеговац. Већ у младим својим годинама ступио је у калуђерство у Светобогородичном манастиру Требињском (Тврдошу).

Као млад калуђер налазио се св. Василије за неко вријеме у манастиру на Цетињу у Црној Гори за владиковања митрополита Мардарија Корнећанина. Кад је овај митрополит ступио у свезу са агентима римске пропаганде и спремао се на превјеру, коју је послјије и извршио, млади калуђер Василије негодовао је на то и старао се одвратити Мардарија од зле његове намјере. Послије је Василије ово и јавно чинио, кад је видио Мардаријево упорство, и јавне је бесједе говорио у обрану истине православне вјере, а противу римских заблуда. Ово је била једна од првих основа, ради чега га у синаксару односне му црквене службе животописац спомиње, као ревнитеља православља. Мардарије онај није могао ништа да учини противу Василија, уз којег је био сав народ црногорски, него га је оклеветао за један гријех, у којем се сам тај злосретни митрополит налазио, и тијем наравно приморао је морално Василија да се уклони.²⁴ Повратио се св. Василије у свој постриг, у Требињски манастир, и ту буде произведен за архимандрита. Као архимандрит отишао је у Свету Гору и затијем у Русију. Из Русије се повратио у отаџбину са богатим даровима, које је добио од рускога царскога двора и од побожних Руса.

Из једнога записа дознајемо, да је 1639. године св. Василије био већ митрополит захумски.²⁵ Редовно епархијско сједиште имао је у Требињу, све

до 1655. године, кад је пренио сједиште у Оногошт (Никшић).

За прво вријеме свога владиковања изгледа да је митрополит Василије могао да мирно управља повјереном му црквом. Али 1651. године догодио се познати нам метеж у требињској епархији, који је изазвао онај наметнути митрополит Арсеније. Том приликом, и пошто је сав тај метеж изазван био од агената римске пропаганде, чија је намјера била отргнути ону епархију од православне цркве и придружити је римској столици, св. Василије се истакао енергичним и одушевљеним браниоцем православне вјере. У поменутом синаксару истакнут је овај моменат и узвишеност учења православне вјере, а у сједалну црквене службе св. Василију, црква га овако велича: Православно, свјате Василіе, церковъ Хрістову упасль еси, еретическія отгоняя горкія плевели; сего ради во вишнихъ водворяешися блаженне.

Поменуте (1651.) године, српски патријарх Гаврило спојио је требињску епархију са источно-херцеговачком, а четири године кашње пренио је св. Василије епархијско сједиште у Оногошт, од куда је за петнаест година управљао црквом све Херцеговине. Услијед интрига, које су се биле почеле опет појављивати у требињској епархији, а у правцу прије поменутог лажног митрополита Арсенија, патријарх Гаврило нашао је за нужно потврдити 1657. своју пређашњу синђелију о спојењу обје епархије, како би тијем био за свагда прекраћен сваки даљи спор.²⁶

Тежња за подвижничким усамљеничким животом била је урођена св. Василију. Тој је својој тежњи он давао израза и тада, кад је у Требињу боравио, и то сваки пут, кад му се за то згода пружала, удаљавајући се на молитву у усамљена мјеста, а чиме су се, као што смо видјели, користили непријатељи његови у своје нечисте сврхе. Прешавши у Оногошт, који се, упоредо са немирном требињском облашћу, налазио у доста мирном предјелу, св. Василије нашао је сада згоду да може лакше задовољавати својој подвижничкој тежњи, те је почео често бивати у брдовитим мјестима Острога, особито ондје, гдје се налазила једна пећина, која је била испосница старијег једног српског подвижника, и у којој је св. Василије често проводио вријеме у посту и молитви. Ту је била и црквица са неколико ћелијица у облику манастира, гдје је св. Василије, као што сам пише, проводио вријеме са другим испосницима у молитви. Послије он је све то обновио и манастир уредио; па да би обезбиједио цркву и манастир са материјалне стране, он је купио више земаља у манастирској околини, и то све приложио цркви у част Ваведенија св. Богородице и Острошком манастиру. Свједочи о томе његово завјештајно писмо, које се и данас чува, и које је по неким штампаним издањима написано било 1663, а по другима 1666. године. Ово писмо налази се у Додатку под бр. X, из којег се дознаје, какве је све земље св. Василије приложио Световаведенском манастиру Острошком.

Из једнога записа дознајемо, да је 1667. саграђена била у пећини и друга црквица у част светога Крста Господња, а благословом св. Василија.²⁷

Те исте (1667.) године ишао је св. Василије у Пећ к патријарху Максиму. Повод је томе био, да Острошком манастиру обезбиједи оне земље, које је он даровао био манастиру, а које су хтјели да присвоје неки сељаци, па је св.

Василије желио, да патријаршеским авторитетом буду принуђени они сељаци да мирују у манастирска добра. Патријарх је повољно ријешио Василијеву жељу, и издао у Пећи односну грамату, која је штампана у Додатку под бр. XI.

Посљедње године свога земаљског живота провео је св. Василије у Острошким странама мирно. Тако мислимо, јер немамо историјских података о противном. Да је тада већи дио времена проводио у посту и молитви, спремајући се за одлазак у вјечни живот, свједочи живо још народно предање. Умро је 29. априла 1671. године, а свето тијело његово показало је, да му је душа на небу међу светитељима и Божјим угодницима.

+ + +

---

¹ У рукописној збирци историјских догађаја, који се тичу Дубровника и околних мјеста, која је из друге половине XVIII вијека, и налази се у библиотеци францисканског манастира у Дубровнику (а која је означена насловом *Zibaldone* и има 5 дебелих укоричених свезака разнога рукописа, највише абата Ивана Марије Матеји), преписано је ово исто писмо латинским словима. Година писма није означена; а нема на писму ничијега потписа, нити икаквог печата, било манастирског, било епископскога, као што је ово у другим сличним писмима, на прим. на једној посланици 1654. из Морачког манастира папи Инокентију X, о којој даље говоримо.

² О српском пећском патријарху Гаврилу: Ил. Руварац, О пећким патријарсима. Задар, 1888. стр. 67-76. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ историі православныхъ церквей болгарской, сербской и румынской. Москва, 1871. стр. 480-482. Архиеп. Филаретъ, Святыя южныхъ Славяъ. Черниговъ 1865, II, 79-82.

³ Др Алекса Ивић, Неколико ћирилских споменика из XVI и XVII века. Загреб, 1912. Стр. 7.

⁴ Испореди: П. Ровинскій, Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. С. Петерб, 1888. I, 496-497.

⁵ Види: Дм. Бакичъ, Черногорія подь управленіемъ владыкъ (Журналь Министерства народнаго просвѣщенія. Августъ 1878. стр. 269-270).

⁶ Ту се спомиње и фратар Доминик Андријашевић, велики конфидент требињског митрополита Висариона, с којим ћемо се даље упознати, и за тог фра Доминика нунције пише: „I sigilli falsi sono in man mia, dei qualli e opinione che si sia servito per haver danari da questo prencipe sotto pretesto di far sollevare la Bosina”; пак спомињући друге, који су се на изгледу бавили послом ослобођења хришћана од Турака, каже: „tutte le cose che trattano di quelle parti di Bosina, erano chimeriche pure inventioni del frate sudetto per haver danari.” Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*. II, 108. Испореди о истоме фратру у збирци, коју је издао у Сарајеву Dr Karlo Horvat, *Novi historijski*

---

spomenici za poviest Bosne i susjednih zemalja (iz rimskih arhiva). Spom. 109. Str. 118–120. С овим фра Домиником сретнемо се још у овој нашој радњи.

⁷ Види: Скупљени граматички и полемички списи Вука Ст. Караџића. Београд, 1896. Књ. III. Стр. 432.

⁸ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Београд, 1902. I, 407. Н. Дучић, Књиж. радови II, 21.

⁹ Theiner. II. 90-91.

¹⁰ Theiner. II. 92-93.

¹¹ Види патриархово писмо у додатку радње Ил. Рувараца: О пећким патријарсима. Стр. 107-109.

¹² Ми омо ово исписали из поменутог автолиитографисаног листа. Спомиње о томе и Јов. Н. Томић у изврсној својој радњи: Пећки патријарих Јован и покрет хришћана на балканском полуострву 1592-1614 (Земун, 1903), стр. 117-118, и ту приказује, колико су патријарху Јовану лежали на срцу интереси православне цркве, покрај овега тога, што се он обраћао и римскоме папи у корист народнога покрета противу Турака.

¹³ Ил. Руварац, О пећ. патријарсима. Стр. 50-51. Ово је Руварац навео из Slav. Bibliothek von Miklosich und Fidler, pag. 291-293, али које дјело ја нијесам могао сада имати при руци. Види што је казано о овоме фратру у билъ. I ове радње. Вриједно је погледати и у *Illyricum Sacrum* (VI. 312-313), шта ту пише о овом фамозном фра Доминику, и какву је *molestiorem controversiam* он изазвао био ради бискупије, и како на посљетку *damnatus fuit*.

¹⁴ Види Висарионово писмо у збирци Др. Алексе Ивића: Неколико ћирилских споменика из XVI и XVII века. Стр. 9-11.

¹⁵ Сама та фамозна молба тих сретних српских православних калуђера наштампана је на стр. 56-58 збирке, коју је издао у Сарајеву Dr Karlo Horvat, *Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemlja*. У тој својој молби ти калуђери ријећају по имену све српске владоце, почињући од Немање па до деспота Ивана, и мал не све српске манастире, и сви ти владоци и сви ти манастири били су „римске вере”, као Немања!

¹⁶ Писмо на италијанском језику наштампано је на стр. 55-56 поменуте Хорватове збирке.

¹⁷ Ил. Руварац, О Хум. епископима. Стр. 21.

¹⁸ Пок. аустро-угарски консул у Требињу, Вук Врчевић, у једном чланку о манастирима и црквама у Херцеговини (у Летопису Матице Српске за 1910. књ. 270. стр. 58) пише по народном казивању, да се св. Василије уклонио из манастира Тврдоша и прешао у Острог, у 40-ој години свога живота. Ми не знамо тачно, које је године рођен Василије, и дакле која је година од Христовог рођења била, кад му је било 40 година. Али ако узмемо, да се он прије превјере црногорског владике Мардарија налазио у Црној Гори, као врло млад калуђер, коме је могло бити ваљда 20-25 година, а Мардаријева она превјера догодила се 1640. год., тада би могли држати, да се Василије родио између 1615. и 1620. године, и да му је могло бити 40 година од рођења 1655. или 1660. године, и дакле тих се година он могао био уклонити из Требиња у

Никшић, односно у предјеле Острога. Ово би се подударало са оном годином, коју смо горе у тексту навели, и служило би новим доказом, да 1661, кад су требињски калуђери слали оно писмо папи Александру VII у Рим, Василија није већ било у требињском манастиру.

¹⁹ Ово каже fra Мијо Vatičić у споменутом његовом дјелу (II, 132). А на стр. 20 ове радње видјели смо, како овај фра Мијо приписује фра Иви заслугу, што се митрополит Василије тобож поунијатио, и као унијат и умро.

²⁰ О овој Вињалићевој радњи, која се налази још у рукопису, види моју: „Правосл. Далмација”. Стр. 7. биљ. 9.

²¹ Овдје Кончаревић биљежи, како је митрополита Василија пратио у Пећ кнез Лука Владиславић из Гацкога, и заједно са митрополитом затијем повратио се у Острог, и том приликом богато обдарио подстрошки манастир. Под 1711. години говори се у истом љетопису о Сави Владиславићу, сину поменутога кнеза Луке, који Сава да је привољео рускога цара Петра Великога, да управи познато писмо владици и народним поглавицама у Црну Гору (3. марта 1711). За истога Саву ту пише, да је живио прије у Дубровнику (до 1687) и ту дружио са најугледнијом дубровачком властелом, да је затијем прешао најприје у Цариград, пак у Русију, и ту да је велики глас стекао за своју дипломатску вјештину и да је од цара Петра Великог одликован био високим титулима; послије, да је 1717. долазио у Дубровник, гдје га сјајно дочекаше, апи да је затијем озловољен отишао из Дубровника, јер му нијесу хтјели допустити да сагради једну црквицу православну у врту једне своје куће. О животу и раду овог кнеза (comitis) Саве Владиславића, кога руски писци титулишу „графъ рагузинскій” чујем, да један млади професор спрема за штампу посебну монографију. То је добро, јер има много легендарнога у ономе, што се данас још чита и чује о томе кнезу, којему су чак језуити (Ињат Гради) посвећивали своје пјесме.

²² О Кончаревићевом љетопису види: Гласник дапматинске цркве за 1897. Стр. 129-131.

²³ Види у мојем издању: Списи о историји православне цркве у Далмацији и Историји (Задар, 1889) Стр. 124. 132. 139. 157. 173. 195. 199. Толико је овај Змајевић прећерао био у својим поступањима противу православне цркве, да је сам Сенат млетачке републике принуђен био позвати га на ред. Види у истом издању докуменат СУП, стр. 203-204.

²⁴ П. Ровински у поменутом својем дјелу (I, 497) пише: „Владыка Мардарій, приживши со служившей у него дъвушкой ребенка, хотъль ету бѣду на молодаго Василія, вполъдствіи острожскаго Святителя, который въ то время жилъ при владыкѣ въ монастырѣ.”

²⁵ Ил. Руварац, О хум. епископима. Стр. 18. Љуб. Стојановић, Ст. записи. I, 338.

²⁶ Види ту потврду у синђелији патријарха Гаврила, штампаној у Додатку IX ове радње.

²⁷ Нић. Дучић, Књиж. радови. II. 22.

